

DISSERTATIONES

HÜTLENSÉG A TRADICIONÁLIS MAGYAR JOGBAN*

BIRÓ Zsófia
PhD-hallgató (PTE ÁJK)

1. Prológus

Az Árpád-korban hűtlenség alatt volt értendő, ha valaki a király életére tört, elárulta az országot, súlyosabb deliktum elkövetése esetén a büntetés végrehajtása elől idegen országba távozott, továbbá, ha valaki az országba idegen fegyveres erőt behozott. Ekkor még a király volt minden hatalom, így a bírói hatalom forrása és birtokosa is, ezért a hűtlenségi ügyekben ő maga járt el, majd 1222-ig a nádor is lefolytathatta az eljárást, de a király tudomása és beleegyezése nélkül nem fejezhette be.¹

A hűtlenségi ügyekben történő eljárás az 1495. évi 3. törvénycikk értelmében vált az országgyűlés hatáskörévé, egészen az 1723-as bírósági reformig, amikor is a királyi ítélőtáblához, a Hétszemélyes Táblához került. A hűtlenség alá tartozó tényállásokat a büntetés maga fogja össze, ami pedig nem más, mint a fő- és jószágvesztés. Az ítélet alól a király adhatott kegyelmet, de kizárólag a fővesztést illetően, vagyis a javak ettől eltekintve a kincstárra háramlottak.

Kezdetben a király ellen elkövetett bűncselekmények tartoztak a hűtlenség vétke alá, később ez tágabb értelmezést kapott, hiszen a király testesítette meg az államot, így végső soron olyan jogellenes magatartások értendők hűtlenség alatt, amik az állam és a társadalom ellen irányultak.

A hűtlenségi ügyek alapvetően a büntetőügyek körébe tartoztak, de három típusa mégis polgári eljárás jogi jelleget öltött; ilyen volt az is, amikor a király az országgyűlésen mondta ki a hűtlenség tényét.²

* Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3-II kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

¹ HOMOKI-NAGY Mária: Hűtlenség, felségsértés, felségárulás. *Rubicon*, 2019/9–10. 23–24.

² VINKLER János: *A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi vésztől 1848-ig*. Pécs, Dunántúli Egyetemi Nyomda, 1927. 549.

2. A hűségről és hűtlenségről, valamint a hűtlenség fajtáiról

Röviden de meg kell magyarázni a királyi jog (*ius regium*) és a hűtlenség közötti összefüggést: a *ius regium* egyik – e tanulmány szempontjából fontos – értelmezése a birtokokat érintő királyi előjogok, azaz a korona birtokjoga, ami a királyi birtokadományozásban, illetve ennek ellenkezőjében, a birtokok koronára való háramlásában nyilvánult meg. Utóbbi legtöbbször a nemesi család magszakadása, vagy valamilyen súlyos deliktum elkövetése miatt történt.³ Tehát a korona birtokjogának ‘bekerülési oldalán’ található meg a hűtlenséget, aminek kizárólagos büntetése a fő- és jószágvesztés, ahol az utóbbi a Szent Koronára háramlott vissza.⁴

Ahogy a király hűséges alattvalóit királyi adományban részesítette, úgy ennek mintájára a hűtleneket megfelelő büntetéssel sújtotta. Ezt támasztja alá II. András levele, ami Gergely és István ispánok adományáról tesz tanúbizonyságot:

„Cum ex Regie dignitatis officio teneamur metiri merita singulorum, et cuique pro meritorum exigencia respondere; iustum est et rationi consentaneum, ut infideles et iniquitatis sectatores radicitus euellamus et disperdamus; bonos vero et equitatis amatores, qui fideliter ad utilitatem Regie Corone, et Regni commodum se exercent, munifice donis decorare non postponamus.”

„Mivel a királyi tisztség méltósága megköveteli, hogy minden egyesek érdemeit megmérjük, és nekik az érdemek elvárásáért feleljünk, jogos és az észszerűségnek megfelelő, hogy a hűtleneket és az igazságtalanság hajszolóit gyökerestől kiirtsuk és elpusztítsuk, a jókat és az igazságosságot szeretőket pedig, akik hűségesen cselekednek kellő időben az országnak és a király koronájának hasznára, bőkezű ajándékokkal ékesíteni ne késlekedjünk.”⁵

Hasonlóan állítja kontrasztba a hűséget és a hűtlenséget Werbőczy István is Hármaskönyvében:

„[...] Azért hogy az embereknek gonoszságok büntetlen ne maradna, és hogy a’ Nemességnek, és Parasztságnak különb betsületi lenne, továbbá hogy a’ hűségnek, és hitetlenségnek [hűtlenségnek] különb jutalma lenne; A’ hitetlenek engedetlenségét, és a’ latroknak az ő gonoszságokra-való szabadságot, hogy a’ mi eleink meg-foghatnák, és meg-előzhetnék közönséges akaratból, mind a’ törvények erősségéért, mind pedig a’ hazánkknak javáért, és meg-maradá-

³ LÁSZLÓ Balázs: Birtok, hatalom, jog: a korona birtokjoga az Árpád-korban. In: HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Acta Universitatis Szegediensis: forum: publicationes doctorandorum iuridicorum*. Szeged, SZTE ÁJK, 2017. 113.

⁴ LÁSZLÓ (2017a) i. m. 125.

⁵ WENZEL Gusztáv (szerk.): *Árpád-kori Új Okmánytár*. VI. Pest, Eggenberger Ferdinánd M. Akadémiai Könyvtár, 1860–1874. 264. Saját fordításában idézi: LÁSZLÓ Balázs: A hűtlenség és annak büntetése az Árpád-korban. In: DRINÓCZI Tímea – NASZLADI Georgina – NOVÁK Barnabás (szerk.): *Studia Iuvenum Iurisperitorum* 7. Pécs, PTE ÁJK, 2014. 62.

sáért végezték, és rendelték ezt, hogy nem tsak a' magva-szakadtak' jószága (a' mint megírá) hanem minden pártosoknak jószágok, kik ez Országnak jó állapotját megháborítanak, és a' szerént a' Király ő Felsége méltósága-ellen fel-fuvalkodván engedetlenek volnának, és más embert törvénytelen, hatalmasúl, és vakmerőképpen mernének háborgatni, efféléknek javok még ugyan éltekben szálljon a' Királyi Koronára: ez okon, hogy a' gonoszok büntetését az emberek látván, némellyek meg-rettennyenek, némellyek pediglen, a' kiknek az ilyen gonosz-tévők jószágát adandja a' Király, az ő hűségekben, és szolgálattokban álhatatosabban meg-maradjanak.⁶

Tehát a hűtlenségben marasztaltak birtokai is visszaháramlanak a királyra és annak Szent Koronájára, aki pedig új adományként juttatja azt hűséges alattvalói számára, az oklevélben megjegyezve, hogy a jószág hűtlenség jogcímén szállt vissza a Szent Koronára.⁷

Az országban a királynak (és koronájának), mint egyetlen hatalmi tényezőnek, minden alattvalója hűséggel tartozott, s ha cselekedeteiben az alattvaló egy bizonyos szint alá süllyedt, úgy hűtlenné vált. A korona motívuma a koronaeszme kialakulásával és megszilárdulásával nyerte el jelentőségét a hűtlenség kapcsán, I. Károlytól a 'korona hűtlene' kifejezés is bekerült az oklevelekbe.⁸ Majd Luxemburgi Zsigmond idején már az 'ország hűtlene' megjelölés is szokásos lett, sőt I. Ulászló koronázási okmányában egyenesen az áll, hogy aki a választott királlyal szemben hűtlen, az hűtlen az országgal szemben is.⁹ Az érvelés igenis logikus, hiszen az uralkodó és a nemesség egyeteme alkotta az országot, a nemesség pedig az ország nevében királyválasztói jogával élve megválasztotta uralkodóját, tehát valóban, ha valaki a választott királlyal szemben követett el hűtlenséget, az az országgal szemben is hűtlennek bizonyult.

Az Árpád-korban hűtlenség megítélése alá esett, ha valaki a király életére tört, elárulta az országot, büntetés elől idegen országba távozott, továbbá, ha valaki az országba idegen fegyveres erőt behozott, de ide sorolandó a gyújtogatás, a pusztítás, oklevelek hamisítása, pénzhamisítás, várakkal üzött visszaélések, vagy éppen az engedély nélküli várépítés, illetve a lerombolni rendelt várak le nem rombolása. Vagyis kezdetben a hűtlenség a felségsértéssel és felségárulással volt egyenértékű, de az Árpád-kor végére kiterjed az állam- és társadalomellenes bűncselekményekre.¹⁰

Látható, hogy a hűtlenség alapvetően közjogi intézmény, közbűncselekmény, viszont van egy hűbérjogból eredeztethető hűtlenség is, magándeliktum jelleggel. A hasonlóság abban áll, hogy akárcsak a király és alattvalói viszonyában, ebben az esetben

⁶ WERBŐCZY István: *Magyar, és Erdély Országának törvény-könyve (Tripartitum)*. Kalotsa, 1773. I. rész 13. titulus: A' Király adományiról, és azoknak nemeiről közönségesen.

⁷ LÁSZLÓ Balázs: A hűtlenség intézménye a Hármaskönyvben. In: BALOGH Elemér – HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Tripartitum trium professorum. Három szegedi jogtörténetész*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2017. 111.

⁸ BÓNIS György: *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*. Budapest, Osiris, 2003. 129.

⁹ BÓNIS i. m. 374.

¹⁰ LÁSZLÓ (2014) i. m. 63.

is, ha a lekötelezett ura ellen vét, úgy vele szemben hűtlenné válik. Ilyen, amikor a jobbágybirtok visszaszállt a földesúrra, mert a jobbágy nem bizonyult engedelmesnek és hűségesnek, vagy éppen legsúlyosabb esetben ura életére tört. Az úriszékek ebben az esetben a közbűncselekmény mintájára fő- és jószágvesztésre ítélték a hűtlen jobbágyot.¹¹

De nem csak a jobbágy, hanem nemesi familiáris is hűtlenné válhatott: a familiáris és ura közötti donációra, főleg, ha azt nem csak korábbi érdek, hanem jövőbeli szolgálatok jutalmául is adták, ritkán, de előfordult, hogy visszaháramlást kötöttek ki hűtlenség (*infidelitas*) miatt. Ugyanis a szolgálatteljesítésért kapta a földet a familiáris, tehát ha a szolgálatteljesítést elmulasztotta, az felbontó feltételként szolgált és a birtok visszaszállt az adományozóra.¹²

Hűtlenné válhattak egyházi és világi előkelők is: előbbire szolgál példaként, amikor 1271-ben Sámuel, az egri egyház kondicionáriusa az egyház szabadságleveleit elégette, így az egyházzal szemben hűtlenné vált, a püspök pedig elvette nemességét és szolgáltságba vetette.¹³ Utóbbira pedig a horvát–szlavón várnemeseknél találunk példát: A délvidéki magánadományok esetében ugyanis nem csak a szolgálat volt konkrétan meghatározva, hanem a hűség és a szolgálat is: a prediális addig tarthatta meg adományos jószágát, amíg hűséges és engedelmes maradt urához. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a hűtlenség országos szinten is bekerüljön az adománylevelek klauzulái közé, mint a birtok visszaháramlását eredményező, immár nem közjogi minőségű magatartás.¹⁴

3. A hűtlenség intézményének fejlődéstörténete a Hármaskönyvig

A tradicionális magyar jogban elsőként az Árpád-kori királyi dekrétumok említik a hűtlenséget. Maga a jogi fogalom még konkrétan nem létezett, de az alábbi eseteket, mint főbenjáró bűnöket említi Szent István második dekrétuma, amelyek elkövetéséért vagyonkobzás (és fővesztés) volt a büntetés: ha valaki a király életére tör vagy arra, illetve az ország elárulására szervezkedik, valamint, ha valaki súlyosabb deliktumok elkövetése miatt külföldre menekül.¹⁵

Az oklevelekben az uralkodói döntés megfelelő alátámasztása érdekében mindig részletesen leírták, hogy a hűtlen alattvalótól fő- és jószágvesztés miatt elvett birtok pontosan mi okból, milyen körülmények között szállt vissza a királyra és annak koronájára, hiszen bizonyítani kellett, hogy ugyanezen birtok királyi adományozásakor mint jogos, új adomány kerül egy másik, hűséges, lekötelezett alattvalóhoz, amihez kétség sem férhet.¹⁶

¹¹ BÓNIS i. m. 242.

¹² BÓNIS i. m. 206.

¹³ BÓNIS i. m. 155–156.

¹⁴ BÓNIS i. m. 255–256.

¹⁵ LÁSZLÓ (2014) i. m. 65–66.

¹⁶ BARNA Attila: Rendes és rendkívüli bíróságok a hűtlenségi perek perjogi szabályozásában és ítélkezésében a középkori Magyar Királyság felosztásáig. *Jogtörténeti Szemle*, 2017/1–2. 52.

A hűtlenség egyik említett példáját, az idegen fegyveres erők országba történő behozatalát (arra való szervezkedést) rögzíti az egyik legkorábbi a témában ránk maradt oklevél: II. András 1210-ben Sibenik ispánjának adományozott földeket, mert az elfogta és a király elé vitte a hűtleneket:

„[...] Mivel amikor Magyarország bizonyos főemberei, méltatlan tervén merkedve ellenünk, levelet és követeket küldtek Görögországba Géza fiaihoz, hogy azok Magyarországra jöven az ő tanácsukkal és segedelmükkel foglalják el országunkat, maga Domald a követeket, amikor azok Spalatoba mentek, elfogta, és őket megbéklyózva levelükkel együtt elhozta élénk. [...]”¹⁷

II. András 1222-es Aranybullájában a 2. és 8. cikkeken leírt deliktumok hozhatóak összefüggésbe a hűtlenséggel: a serviensek birtokának feldúlása, illetve a nádor ítélkezésekor a nemesek fő és jószágvesztésre irányuló ügyei,¹⁸ hiszen ekkor is jószágvesztés, vagyonkobzás volt a büntetés és mint arra már e tanulmány rávilágított, a hűtlenség deliktumait a büntetés módja fogja össze. Az 1231-es bullamegújítás e rendelkezéseket jóformán megismétli.

III. András 1298-as dekrétuma újabb két módját jelölte meg a hűtlenségnek: „És ha valakik a jogtalanul elfoglalt királyi vagy királynői jogokat, valamint az ezidáig jogtalanul bitorolt egyházi vagy nemesi birtokokat, piacokat vagy vámokat nem szolgáltatnák vissza, és a gyűlés napjától számítandó három hónapon belül nem igyekeznének azzal felhagyni”, illetve „ha valakik a jelen rendelkezésekkel szemben újonnan királyi, királynői, egyházi vagy nemesi birtokok zsákmányolásába és elfoglalásába kezdenének”.¹⁹ 1298-ban nemcsak bővült a hűtlenségként besorolandó büntettek köre, de az országgyűlés is felhatalmazta az uralkodót, hogy bírósági eljárás lefolytatása nélkül ítéljen és büntessen a hűtlenek illetve hatalmaskodók ügyeiben.²⁰

Az idő előrehaladtával a deliktumok bővülésével párhuzamosan a kiszabott büntetés is súlyosbodott, méghozzá öröklési jogi szempontból: míg Szent István idején a hűtlenséget elkövető nemes ártatlan fiai megkapták részüket az örökségből, mielőtt a javak visszaháramlottak volna a Szent Koronára, addig III. András dekrétuma értelmében már nem részesülhettek apjuk birtokaiból, sőt a nemesek soraiból is kizárattak.²¹

Az 1. fejezetben említett hűtlenségi tényállások körét tovább bővítette tizennégy esetre II. Ulászló 1495. évi 4. törvénycikke,²² majd 1514-ben Werbőczy már 18 hűtlenségi esetet különböztetett meg Hármaskönyvében,²³ amiket az 1567. évi 39. törvény-

¹⁷ Gregorius FEJÉR: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis*. Budaë, 1829–1844. CD III/1. 100. Ld. LÁSZLÓ (2014) i. m. 73.

¹⁸ LÁSZLÓ (2014) i. m. 67.

¹⁹ LÁSZLÓ (2014) m. 69.

²⁰ BARNA i. m. 52.

²¹ LÁSZLÓ (2014) i. m. 70.

²² LÁSZLÓ Balázs: Gertrúd királyné merénylőinek büntetése a ius regium rendszerében. In: ÁDÁM Antal (szerk.): *PhD tanulmányok 14*. Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskolája, 2016. 62.

²³ WERBŐCZY i. m. HK I. 14.: felségsértés; lázadás; hamis okmány és hamis pecsét készítése; hamis pénz verése és használása; házastársaknak és rokonoknak negyediziglen való meggyilkolása; nőrokonok

cikk – országgyűlés alatt elkövetett erőszakosságok – és az 1723. évi 9. törvénycikk – hűtlenségi bünt magukban foglaló esetek – tovább bővítettek.

4. Ítékezés hűtlenségi ügyekben

4.1. A hűtlenségi perek kapcsán eljáró bírói fórumok a XV. század végéig

Az Árpád-kori Magyar Királyságban a király volt a legfőbb, teljhatalmú úr, így ő volt a bírói hatalom kizárólagos birtokosa is, ám az ügyek sokasodásával helyettesre volt szüksége, aki kezdetben a nádor, majd az országbíró lett a királyi udvaron belül. Ám kivételes esetekben a király még mindig önmaga járt el (tanácsának meghallgatásával) bizonyos, kiemelkedő jelentőségű perekben. Ilyenek voltak a fő- és jószágvesztéssel fenyegető eljárások: a hűtlenség és a hatalmaskodás esetei; ráadásul ekkor a jószágvesztés okán a földtulajdon kérdése is érintetté vált. Ebben a korban pedig minden hatalom a földtulajdonon alapult, tehát ha vagyonkobzás, vagy a Szent Koronára való földbirtok visszaháramlásának lehetősége bármikor felmerült, a király mindig maga hozta az ügyben az ítéletet.²⁴

Az 1222-es Aranybulla 8. cikke már a nádor számára is lehetővé tette, hogy minden országlakó felett ítéljen, kivéve a nemesi fő- és jószágvesztési ügyeket: ebben az esetben a nádor ugyan folytathatott tárgyalásokat, de az ügyeket a király tudta, beleegyezése, többször jelenléte nélkül nem fejezhette be.²⁵ Az Aranybullánál érdemes megemlíteni az ellenállási záradékot is, tudniillik: „Arra az esetre, ha az uralkodók bármikor megsértenék a bulla pontjait, örökre felhatalmazta mind a püspököket, mind országa többi jobbágyát [báróját] és nemesét, összesen és egyenként, hogy neki és utódainak ellenállhassanak és ellentmondhassanak a hűtlenség vétke nélkül”. E mondatnak a Mohács előtti Magyarországon még nem volt akkora jelentősége, mint később, a Habsburg udvar gyakori hűtlenségi pereivel szemben.²⁶

A 13. század közepétől az országbíró lett a királyi udvar legfőbb bírója, aki fő- és jószágvesztési ügyeket is tárgyalt, de ezek inkább a hatalmaskodás esetköreibe voltak sorolandók. A 15. századtól kezdődően több törvény (1464:3. tc., 1492:13. tc.) is kimondta, hogy a király a tanácsa meghallgatása nélkül nem marasztalhat senkit hűtlenségben.²⁷

megszéplősítése; gyűjtogatás; belállapotok felforgatása és idegen zsoldosok behozatala; menedéklevelek megsértése; várak elárulása vagy jogtalan elfoglalása; bírák megölése, elfogása, megverése vagy megsebesítése; törvényszékre vagy országgyűlésre utazók és onnan távozők megölése; a végrehajtásra kiküldött királyi emberek, a káptalan és konvent tanúbizonyossággal szolgálóinak megölése, megverése, megsebesítése; eretnekekhez való csatlakozás; testcsonkítás és szemkivájtás; végvárok feladása és az ellenségnek fegyver vagy élelem szolgáltatása; a megtértek háborgatása, fosztogatása.

²⁴ BIRÓ Zsófia: A királyi bírói hatalma, a bírói hatalom gyakorlása a középkori Magyarországon. *JURA*, 2019/2. 33–42., 35.

²⁵ NYERS Lajos: *A nádor bírói és oklevéladó működése a XIV. században (1307–1386)*. Kecskemét, Hungária Nyomda és Lapkiadó Vállalat, 1934. 13.

²⁶ ENGEL Pál: *Szent István birodalma*. [História Könyvtár Monográfiák] Budapest, História Alapítvány –MTA Történettudományi Intézete, 2001. 82.

²⁷ BARNA i. m. 53.

I. Mátyás 1462-es hűtlenségről szóló dekrétuma első helyen említi a hűtlenség azon esetét, amikor valaki a király és a Szent Korona közhatalma ellen támad, majd még további tizenkét tényállást jelöl meg.²⁸ 1464-es koronázási dekrétumában kimondta, hogy hűtlenségi ügyekben kizárólag a főpapok és bárók tanácsával együtt eljárva marsztalhat el bárkit is, 1486-os nagyobb dekrétumában pedig tovább bővítette a hűtlenség alá eső cselekmények körét: immár az a nemes is hűtlenséget követett el, aki a megyésispán vagy helyettese ellen támad vagy erőszakot alkalmaz annak érdekében, hogy a végrehajtást megakadályozza.²⁹

Az Aranybullában rögzített ellenállási záradékhoz visszatérve megjegyzendő, hogy I. Mátyás még egy várost is felruházott formális ellenállási joggal: Beszterce 1474-ben, mint szabad királyi város aggodalmát fejezte ki a királynak, úgy értesültek, hogy egy földesúr birtokába akarja adni a várost. Válaszul Mátyás kijelentette, hogy „sohasem volt szándéka a korona javait csökkenteni. Ha ő, vagy utódai mégis eladományoznák a várost, megengedi, hogy a felkérőnek a hűtlenség vétke nélkül ellenszegüljenek minden erejükkel”. 1502-ben hét bányászváros szintén ellenszegülési jogot kapott.³⁰

Egyebekben a 15. század utolsó harmadára a hűtlenségi pereket a király főpapokkal és bárókkal együtt tartott ítélőszéke elé utalta az 1464. évi 3., az 1478. évi 10., az 1486. évi 46. és az 1492. évi 13. törvénycikk. Ugyanennek a tágabb tanácsnak a meghallgatásával és hozzájárulásával gyakorolta a király a kegyelmezést is.³¹

II. Ulászló uralkodása alatt, 1495-ben született meg az a törvény, ami részben korlátozta a király felségjogát és a hatalmaskodási ügyekben történő eljárást az országgyűlés hatáskörébe utalta. Az országgyűlés különleges bírói fórumnak számított, nem csak alapvető funkciójából eredően, de a hűtlenségre tekintettel az ügyek átpolitizáltsága miatt is. Ettől függetlenül a kegyelmezés joga az uralkodónál maradt, ami többnyire a fővesztés elmaradását jelentette, de a jószágvesztés alól többnyire nem adott mentességet, legalábbis nem teljesen. Sőt, előfordult, hogy az elítélttel csak nem sokkal az ítélet végrehajtása előtt közölték, hogy kegyelemben részesült. Ez a kegyelem nem feltétlenül jelentette a hűtlenség megbocsátását, a fővesztésnek sokszor száműzetés vagy börtönbüntetés lépett a helyébe.³²

4.2. Infidelitas a Hármaskönyvben

A hűtlenség eseteit Werbőczy István gyűjtötte össze Tripartitumában, ám később, a mohácsi vést megelőzően a politikai viszonyok megváltozása és a főnemesi párt megerősödése következtében őt magát vádolták meg hűtlenséggel: „Hogy ő felsége (a mint

²⁸ MEZEY Barna (szerk.): *A magyar jogtörténet forrásai. Szemelvénygyűjtemény.* Budapest, Osiris, 2000. 177.

²⁹ BÉLI Gábor: I. Mátyás 1486. évi nagyobb dekrétuma. In: PERES Zsuzsanna – RÉVÉSZ T. Mihály (szerk.): *I. Mátyás és az igazságszolgáltatás (Az Országos Bírószági Hivatal tudományos konferenciája).* Budapest, Országos Bírószági Hivatal – Dürer Nyomda Kft., 2019. 50., 54.

³⁰ BÓNIS i. m. 352.

³¹ SCHILLER Bódog: *Az örökös főrendiség eredete Magyarországon.* Nosedá Tivadar magyar királyi egyetemi könyvtár, 1900. 126–127.

³² BARNA i. m. 53.

ezt hű országlakosainak élőszóval megigérte), adassa ki a hozzá hűtelen Werbőczy István és Zobi Mihály ellen a levelesítő parancsot. És eme levelesítetteknek érdemök szerint való megbüntetését hagyja meg.³³ A fővesztést elkerülte, de birtokait elkobozták.³⁴

A Tripartitum elkészültekor Werbőczy az I. rész 14. cím alatt a hűtlenség tizenyolc esetét, mintegy harminc deliktumot gyűjtött össze. A felsorolás alapján látható, hogy már nem a felségsértés bizonyul a leggyakoribb és kiterjedtebb esetkörnek, hanem az pusztán az e körbe tartozó cselekmények egyik alcsoportjaként van jelen.³⁵

A hűtlenségi perek a büntetőperek közé sorolandóak be, de ‘satisfactionális’ – elégtételi – jellegükre (jóságvesztés) tekintettel inkább a polgári per tulajdonságait mutatják. A hűtlenségi tárgyalások esetében eltekintettek a perköltségtől is, hiszen a kiszabott bírságok és terhek bőven kárpóolták az ellenérdekű felet és a bírót is.³⁶

A II. rész 66. titulusaiban, „A’ hitelenségről-való szententziának, ki-mondásáról”³⁷ Werbőczy leírja, hogy a hűtlenség dolgában úgy kell eljárni, mint a főbenjáró ítéletek esetén, mégpedig háromféleképpen, amit a II. rész 75. titulusa rögzít: „Hogy a’ hitelenségnek nótája három képpen esik a’ törvényt is úgy mondják felőle.”³⁸ „első módon a király az országgyűlésen, második módon a másodizben történt visszaüzésről tett jelentés rendén, harmadik módon rendes bírák a hűtlenség címén történt adomány érvényesítésére irányuló perben.”³⁹ Ez utóbbi három eset tekinthető tehát polgári peres eljárásnak, ugyanakkor ha bármelyik folytán a hűtlenséget megállapították, akkor nemcsak a jóság-, de a fővesztésnek is helye volt. Vinkler ez esetben leírja, hogy „a hűtlen ember mind fejét, mind örökségét, azaz minden fekvő jóságát és birtokjogait örökre elveszítette, s azok, még ha tényleg kivégezték is, előbb született fiaira vagy nemzetségi anyafiaira soha többé vissza nem tértek.”⁴⁰ Az első esetben tehát a király a főpapokkal és zászlósurakkal országgyűlést tart, amire a hűtlenséggel vádoltat királyi parancslevél útján, személyesen hívják perbe.⁴¹

A HK. I. 14. szerint a király már akkor is eladományozhatta valaki birtokait, ha a hűtlenség még csak felmerült, de bizonyítást még nem nyert. Ebből következett a harmadik, említett változat, ami a XIV. századtól, a Szent Korona-tan érvényesülésével vált szokásossá:⁴² a rendes bírák hűtlenség címén történt adomány érvényesítésére szolgáló peres eljárása, aminek tárgya a hűtlenség volt, de az adomány okán érvényesíthető tulajdonjog érvényesítésére szolgált.⁴³ Ennek folytatása kapcsán alakulhatott

³³ 1526. évi 26. törvénycikk.

³⁴ Magyarország Bíróságai: Werbőczy István, a névadó. <https://birosag.hu/werboczy-osztondij-program/werboczy-istvan-nevado>

³⁵ LÁSZLÓ (2017b) i. m. 108–109.

³⁶ VINKLER i. m. 699–700.

³⁷ WERBŐCZY i. m. HK. II. 66.

³⁸ WERBŐCZY i. m. HK. II. 75.

³⁹ VINKLER i. m. 549.; HK. II. 66.; 75.; HK I. 17.

⁴⁰ VINKLER i. m. 550.; HK. I. 16.

⁴¹ LÁSZLÓ (2017b) i. m. 112.

⁴² VINKLER i. m. 551.

⁴³ VINKLER i. m. 550.

ki a második eset, a „másodízben történt visszaüzésről tett jelentés okán kimondott hűtlenség”:⁴⁴ ugyanis, ha a pereszetes alperes tiltakozott a birtokba iktatás ellen, akkor azt jegyzékbe vették, felszólították megfelelő indoklás benyújtására, majd új eljárás indult, de ha azt is elveszítette az alperes, akkor a perbírságot és a perköltséget is meg kellett fizetnie. Ha még ezután is, másodízben tiltakozott, élt a visszaüzéssel, akkor a hűtlenség bűnébe esett.⁴⁵

Ami a kegyelmet illeti, Werbőczy leírja, hogy „[...] A’ ki pedig a hitetlenség nótájába esik, annak jószágában semmi része nintsen a’ peresnek; mert mindenestől-fogva a’ Királyt ő felségét illeti, és az ő adományára száll.”⁴⁶ Tehát a főbenjáró ítélet alóli kegyelemmel szemben – ahol a kegyelmet nyert megmenekült a fővesztés alól és jószágainak kétharmad részét is megtarthatta –⁴⁷ a hűtlenségi ítéletnél a kegyelemben részesülő életét ugyan nem vették el, de birtokai teljes mértékben (kivéve ártatlan, kiskorú gyermekeinek osztályrésze) a királyra háramlott vissza.

4.3. Fordulat a Habsburg uralom alatt: delegált bíróságok

A török időszak alatt 1535-ben a Helytartótanács vette át ideiglenesen a hűtlenségi perekkel járó feladatot. Sőt, a Habsburgok a két felsőbírság mellett időnként delegált bíróságokat állítottak fel büntető ügyek lebonyolítására, amelyek kiemelten kezelték a hűtlenségi eseteket. Ezek után a „Habsburg uralkodók és a magyar nemesi rend közötti összeütközéseket jól jellemzik az egyes hűtlenségi, illetve felségsértési perek során kialakult anomáliák”.⁴⁸ Az egyik első jelentősebb hűtlenségi per Illésházy István ellen indult, ahol a rendkívüli törvényszék (*extraordinarium iudicium*) szintén delegált bírákból lett felállítva.⁴⁹

Amennyiben a hűtlenség egyben felségsértésnek is bizonyult, akkor az uralkodónak állt jogában eldönteni, hogy az ügyet az országgyűlés vagy egy ilyen delegált bíróság hatáskörébe utalja, s valóban, a Habsburg időszak alatt sokszor az utóbbi fórumra esett a választás, ezért a magyar nemesség gyakorta feltételezte, hogy – a fő- és jószágvesz-

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Magyarország Bíróságai: *Tudta-e? Mit takar a visszaüzés, mint perorvoslat?* <https://birosag.hu/hirek/kategoria/tudomanykultura/tudta-e-mit-takar-visszauzes-mint-perorvoslat>

⁴⁶ WERBŐCZY i. m. HK. II. 57.

⁴⁷ LÁSZLÓ (2017b) i. m. 112. A hivatkozott tanulmányban a szerző arra következtetésre jut, hogy hűtlenség esetén a királyi kegyelem a fő- és jószágvesztés alóli teljes mentesülést jelentette. Vélhetően azért jut erre a következtetésre, mert a főbenjáró ítélettel marasztaltak és kegyelemben részesültek esetében a jószágok egyharmada a sértett félre szálltak, míg hűtlenség utáni kegyelemkor „[...] és a fölperes vagy ellenfél azon jószágokból a hozott ítélet erejénél fogva semmiféle örökjogot nem nyerhet”. De ez nem azt jelenti, hogy a kegyelmet kapott a birtokait megtarthatta, hanem épp ellenkezőleg, amit a szerző is leír: „az ilyen elítélt javainak örökjogú adományozása egyedül a királyi felséget és a szent korona joghatóságát illeti [...]”.

⁴⁸ HOMOKI-NAGY (2019) i. m. 25.

⁴⁹ BARNA i. m. 54.

tés okán – a döntés hátterében a perbe fogott magyar főurak birtokainak a megszerzése a cél, a kincstár részére.⁵⁰

Történt egy felemás eset is, ami végül nem is zárult ítélettel: Dobó István és Balassa János pere. Dobó István esetében az udvar birtokszerzésre irányuló próbálkozása mellett még az is fokozta a helyzetet, hogy megvádolták egy János Zsigmonddal kötött szövetséggel is. A hűtlenségi per lefolytatására irányuló szándékot az udvar kezdetben eltitkolta, csupán egy szokásos meghívót küldött az uralkodó Dobónak, amiben az állt, hogy számít megjelenésére. Dobó vacillált, de végül elment az országgyűlésre, ahol a berekesztés előtt Balassával együtt elfogták és börtönbe vetették. Az udvar ezzel megszegte az 1495. évi törvény 3. törvénycikkét, mert a meghívó nem tartalmazta kifejezetten a hűtlenség vádpontjait. Ezek után maga a per sem az országgyűlés előtt folyt le, így az eljárást sem lehetett jogszerűnek tekinteni, de még az ítélet megszületése előtt I. Ferdinánd és János Zsigmond kiegyeztek egymással, így ítélelhozatal végül nem történt, Dobó és Balassa kiszabadultak.⁵¹

A 17. században a Habsburgok hűtlenségi eljárásai még tovább súlyosbodtak. Semmibe vették a magyar törvényeket, az országgyűlést mellőzték és kifejezetten osztrák, tehát magyar nemeseket és főpapokat nélkülöző delegált bíróságokat állítottak fel Bécsben és Pozsonyban, ráadásul kizárólag az osztrák jog alapján mondtak ítéletet és hajtották végre a fő- és jószágvesztést több esetben is, amelyek közül a leghíresebbek – vagy inkább hírhedtebbek – a Wesselényi-féle összeesküvés résztvevőivel szemben (Wesselényi Ferenc nádor, Zrínyi Péter horvát bán, Nádasdy Ferenc országbíró) zajlottak.⁵²

Látható, hogy némileg azért mégiscsak alátámasztható az a ‘rosszindulatú’ feltételezés, hogy a hűtlenségi perek egyúttal a kincstár birtokszerzési próbálkozásai voltak, hiszen e perekben is az ország legnagyobb földbirtokosait támadták és vették el jószágait.

Ezt erősíti meg Ember Győző is, aki szerint a 16. század végén a király a koronára háramlott birtokokat már nem adományozta többet, hanem elzálogosította, ami remek bevételi forrásnak bizonyult, ezért később már nem is várták meg, hogy egy-egy nemesi családnak magvaszakadjon és a birtokaik háramlással jussanak a királyra és a kincstárra, hanem inkább gyorsabb módszerhez folyamodtak: hűtlenségi pereket indítottak és a vádlottakat jószágvesztésre ítélték. Többek között ez a viselkedés is hozzájárult a Bocskay-felkelés kitöréséhez, ami végül részben eredményes volt: a két szepesi kamaralnök, Szuhay István egri és Migazzi Miklós váradi püspökök száműzetéséhez vezetett.⁵³

Még tovább nehezítette a helyzetet, hogy a delegált bíróságok tagjait a király tetszése szerint nevezhette ki, akik egyfokú eljárásban, a fellebbezés lehetőségének teljes kizárásával hoztak ítéletet és juttattak még több vagyont a pozsonyi és szepesi kamarák, végső soron a kincstár számára. Sőt a helyzet odáig süllyedt, hogy ha a hűtlenség okán

⁵⁰ HOMOKI-NAGY (2019) i. m. 26.

⁵¹ Uo.

⁵² HOMOKI-NAGY (2019) i. m. 26–27.

⁵³ EMBER Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története. Mohácstól a török kiűzéséig*. Budapest, Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet, 1946. 165.

háramlott birtokokkal szemben bárki magánosnak igénye támadt, ezen igények elbírálására törvénytelenül kiterjesztették a kamarai bíraskodást, ami eddig csak a kamarai alkalmazottak ügyeire, a harmincaddal, a csempészettel, illetve a tiltott mértékek használatával kapcsolatos ügykörökre terjedt ki.⁵⁴

4.4. Az 1723-as bírósági reform hatásai

A török kiverése után a Királyi Kúrián belül működött a Királyi Tábla, mint állandó, és a Hétszemélyes Tábla, mint fellebbviteli bíróság. Az 1723-as reform e két fórumot állandósította, de a hűtlenségi perekben belül a felségsértés tárgyalása még mindig nem tartozott a hatáskörükbe. Az 1715. évi 7. törvénycikkkel mindösszesen annyit sikerült elérni, hogy ilyen esetekben a magyar törvények szerint és magyar bírókból álló testület előtt folyjon az eljárás, illetve a király távolmaradása esetén a fórum magyar területen ülésezzen. 1791-ben végül a felségsértési ügyek is a Királyi Táblához kerültek, ahonnan a Hétszemélyes Táblához lehetett tovább fordulni, így a Habsburg-féle delegált osztrák bíróságoknak leáldozott.⁵⁵

A törvényi szabályozást tekintve az 1723-as törvénykezés 9–12. cikkeiben leszűkítette a hűtlenség alá eső esetek körét, az onnan kivett jogellenes cselekedeteket nagyobb hatalmaskodásnak, illetve bűncselekményeknek minősítette. Utóbbi azt eredményezte, hogy a fő- és jószágvesztés, mint büntetés a háttérbe szorult, vagyis az elítélt birtokai már nem háramlottak vissza a kincstárra.⁵⁶

Az 1723. évi 9. törvénycikk a hűtlenségnek hét esetét (ennél több tényállást) különböztetett meg, elkövetői pedig az alábbiak:

- felségsértés: aki a király életére tör, annak testi épségét veszélyezteti és/vagy személyes szabadságát korlátozza;
- felség- és hazaárulás: olyan honpolgár, aki az uralkodó méltósága vagy az ország közhatalma ellen fellázadt;
- az ország közbiztonsága elleni cselekmények: aki az országba idegen zsoldosokat behoz, vagy aki végvárat hagyott elveszni, vagy aki az ellenek fegyvert/élelmi-szert adott, szállított;
- közhitel elleni bűncselekmények: aki pénzt hamisított, tudvalevően hamis pénzt nagy mennyiségben forgalomba hozott;
- nyilvánvaló és kárhozottatott eretnokség: aki tiltott valláshoz tartozott;
- személy elleni bűncselekmények: aki megtért törököket kifosztott vagy személyi szabadságukat korlátozta;
- vagyon elleni bűncselekmények: aki a királyi jövedelmekből származó öntött aranyat vagy ezüstöt külföldre csempészte vagy arra szövetkezett.⁵⁷

⁵⁴ BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Bíróság és Magyar Jogászegylet Zala Megyei Szervezete, 1996. 87–88.

⁵⁵ HOMOKI-NAGY (2019) i. m. 27.; BARNA i. m. 54.

⁵⁶ VINKLER i. m. 576.

⁵⁷ BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet. Az államalapítástól 1848-ig*. Pécs, PTE ÁJK, 1995. 83–85.

Továbbá az 1723. évi 9. törvénycikk újra kimondta, amit III. András és HK. I. 16. titulusa korábban megtiltott: a hűtlenséget elkövető ártatlan, illetve még osztozatlan gyerekeinek osztályrészét, az anyai ősi és egyéb javakat ki kell adni, a hitvesi jogokat és mások pénzkövetelését is biztosítani kell, valamint a hűtlenség sértettjénél felmerülő károkat is a hűtlen vagyonából kell megtéríteni, mielőtt a javak visszaháramlanak a kincstárra.⁵⁸

5. A magyar történelem elhíresült hűtlenségi esetei

5.1. A Gertrúd királyné elleni nemesi összeesküvés

Az Árpád-korból a legnevezetesebb ránk maradt hűtlenségi per az 1213-as Gertrúd királyné elleni nemesi összeesküvés, aminek háttérében az állt, hogy az összeesküvés tagjai nem bírták tovább tűrni a királyné öccsének és más németeknek nyújtott királyi kegyeket. A királyi igazságszolgáltatási vágy hamar alábbhagyott, a hűtlen nemesek közül II. András csak néhány esetben vett elégtételt felesége meggyilkolásáért. Fia, IV. Béla viszont később folytatta a sort.⁵⁹

5.2. Infidelitas az Anjou-korban és Luxemburgi Zsigmond idején

Szintén a történelem emlékezetes, még festményen is megörökített pillanata, mikor az Anjou-korban I. Károly uralkodása idején Záh Felicián kivont karddal tört a királyi család életére és a királynét sikerült is megsebesítenie, mielőtt támadásáért a helyszínen megölték. A Zách nemzetség esetében királyi megtorlás széles körben kiterjedt, rokonait harmadízigen halálra ítélték, a távolabbi rokonokra pedig örök szolgaság várt.⁶⁰

Az Anjou-kor még egy ismertebb hűtlenségi esete volt, amikor I. Lajos halála után nem sokkal lánya, Mária királynő ellen a nemesség egy része fellázadt, illetve valamivel később Mária férjét, I. Zsigmond királyt fél évig a nemesség Siklós várában tartotta őrizet alatt és helyette uralkodott. 1401. április 28-án az ország bárói, élükön a nádorral és Kanizsai János esztergomi érsekkel – aki később a Szent Korona kancellárja címet is felvette – a budai várban letartóztatták a királyt és Siklósra vitték. Az említett fél év alatt a főpapok és bárók tanácsa a Szent Korona nevében irányította az országot és a Szent Korona pecsétje alatt bocsátották ki utasításait.⁶¹

5.3. A Hunyadiak által, valamint ellenükre elkövetett hűtlenségi deliktumok

Még I. Mátyás uralkodását megelőzően a Hunyadiak is követtek el hűtlenséget, méghozzá Hunyadi László, Mátyás bátyja, amikor Nándorfehérvár ostromát követően a vár

⁵⁸ 1723. évi 9. törvénycikk, 12. §.

⁵⁹ LÁSZLÓ (2016) i. m. 55–71.

⁶⁰ HOMOKI-NAGY (2019) i. m. 23.

⁶¹ ENGEL Pál – KRISTÓ Gyula – KUBINYI András: *Magyarország története 1301–1526*. Budapest, Osiris, 2005. 133.

az ő kezén maradt. V. László és Cillei gróf Hunyadi László kezén maradt királyi várak és jövedelmek átadását kérték, amire válaszul László látszólag meghódolt, a királyt a gróffal együtt Nándorfehérvárra csalta, a grófot megölte, a királyt pedig fogva tartotta, később pedig magával vitte Temesvárra, ahol főkapitánnyá nevezette ki magát vele és megeskette, hogy Cillei halálát nem fogja rajta számonkérni, majd elengedte. Az esetet még Hunyadi László hívei is megelégtették, ezért nem sokkal később a király oldalán Budán elfogták Lászlót és Mátyást is. A királyi tanács rögtönítélő bíróságként eljárva árulónak, felségsértőnek és hűtlennek kiáltotta ki a Hunyadiakat, Lászlót pedig két napon belül kivégezték, míg Mátyást a király magával vitte Csehországba.⁶²

I. Mátyás uralkodásának kétszer is ki kellett állnia a próbát: először 1467-ben tört ki lázadás, majd 1471-ben a Vitéz-féle összeesküvésnek is elejét kellett vennie. A lázadás a folyamatosan növekvő adóteher és a királyi hatalom rendkívüli növekedése váltotta ki, főleg Erdélyben és Dél-Magyarországon. Erdélyben a magyar megyék, valamint a székely és szász székék szövetséget kötöttek a király ellen, vezetőjüké választották a három vajdát és a Szapolyai testvéreket. Végül I. Mátyás gyors katonai közbelépésének köszönhetően a lázadás hetek alatt megtört, a vezetők meghódoltak és kegyelmet kaptak. A felkelésben résztvevő nemesek már kevésbé voltak szerencsések, közülük a király többet is fő- és jószágvesztésre ítelt, a losonci Dezsőfi család is ekkor veszítette el birtokai túlnyomó részét.⁶³

Mátyás megerősödve tovább folytatta háborúit, ami rendkívüli megterhelést jelentett a kincstárnak és végül újabb ellenállásba, összeesküvésbe torkollott. Ez alkalommal az összeesküvés megfelelő vezetőkre 'talált', ugyanis Vitéz János esztergomi érseknek a király több ígérését sem váltotta be, így például bíborosnak sem őt terjesztette fel. Később még Vitéz unokaöccsét, Janus Pannoniust is elmozdította szlavón báni tisztéből. Ezek után az egyház – pápai engedéllyel történő – megadóztatása és Vitéz érseki jövedelmeinek részbeni lefoglalása berobbantotta a puszkaporos hordót. I. Mátyás 1471-ben szembekerült a lengyelekkel, mert a csehek elhunyt királyuk helyére Ulászló lengyel herceget, leányágon luxemburgi leszármazottat kívánták megválasztani. A sereg távolmaradását kihasználva, merítve a cseh trónörökítési ötletről, Vitézék úgy gondolták, hogy a lengyel király a magyar trónra is válasszon egy luxemburgi leszármazottat, aki I. Mátyásnál komolyabban veszi a török fenyegetést. Az ország szinte egésze, a nemesség többsége is csatlakozott az összeesküvéshez. A király, amint értesült az ellenek készülökről, seregével együtt hazatért és úgy tett, mintha mi sem történt volna. Az összeesküvők és a lengyelek között viszont lassan folytak a tárgyalások, így Mátyás ezt kihasználva országgyűlést hívott össze: a Szent Koronával és seregével rendelkező király helye megszilárdult, nádora is az ő oldalán állt, sőt Újlaki, az ország egyik leg-hatalmasabb birtokosa szintén a királyt támogatta. Az országgyűlésen 10 püspök és 36 főúr erősítette meg I. Mátyást királyuként és pecsételte le a lengyel királynak szóló levelet, így az összeesküvés még azelőtt porrá lett, hogy lengyel trónkövetelő lép

⁶² ENGEL i. m. 248.

⁶³ ENGEL–KRISTÓ–KUBINYI i. m. 233.

volna az országba, az összeesküvés tagjai pedig rövid úton meghaltak vagy meghódoltak a királynak.⁶⁴

5.4. Báró Wesselényi Miklós hűtlenségi pere

A reformkor sem kímélte a Wesselényi nevet. 1834-ben és 1835-ben báró Wesselényi Miklóst fogták hűtlenségi perbe, előbb Erdélyben, aztán Magyarországon. A vádat a jobbágyfelszabadítás kapcsán elmondott erdélyi beszédére alapozták, amelyben elhangzott, hogy „Nem háritom én a parasztság zsírja szívását egyedül a kormányra; szívatik az másképp is, szívjuk azt mi is, és abból élünk, de ki tagadhatja, hogy a kormány is nem szívta volna és nem szívná?” Az udvar mindezt úgy értelmezte, hogy a kormány egyenlő a királlyal, így a felségsértés megvalósult. A vádat a Hármaskönyv I. 13. cím 5. §, az I. 14. címére és az 1723. évi 9. törvénycikkre alapozták, azaz a közüdv és a közcsend megzavarása, valamint állam ellen izgató beszéd alkotta a vádpontokat, továbbá, hogy Wesselényi Erdélyben korábban még egy nyomdát is vásárolt és működtetett engedély nélkül, kibújva a cenzúra alól. A vád a hivatkozott törvényhelyek alapján viszont felségsértésre és a Szent Korona vagy az állam ellen támadókra vonatkozott. Továbbá az akkor érvényben lévő törvények alapján az országgyűlés ülésezése alatt a Hétszemélyes Táblán a hűtlenségi perek tárgyalásának szünetelnie kellett volna, I. Ferenc mégis a per megindítása mellett döntött, mindezt úgy, hogy Wesselényi az országgyűlés tagja is volt, akit védelem illetett meg ülészak alatt, tehát az követ el hűtlenséget, aki az országgyűlési képviselőket (ekkor) személyükben megtámadja. Sőt, már az 1567. évi 39. törvénycikk is kimondta, hogy azok, akik az országgyűlés alatt erőszakosságokat követnek el, a hűtlenség bűnébe esnek. A több sebből vérző eljárásban Deák Ferenc a védelem oldalán bebizonyította, hogy a kormány semmiképp sem egyenlő a királlyal és a kormány bírálata sem jelenti az uralkodó elleni támadást, valamint az országgyűlés ideje alatt a vármegyei előkészítő üléseken is szólásszabadság illeti meg a képviselőket. Az udvar az érveket mind lesöpörte, sőt, idő közben további hűtlenségi pereket kezdett Kossuth Lajos, Lovassy László és más országgyűlési ifjak ellenében is, amikben végül a nevezett háromnak börtönbüntetés lett az ítélet, ami hatalmas felháborodást váltott ki, de mégis, ezen események is hozzájárultak az 1848-as eseményekhez vezető út kikövezéséhez.⁶⁵

6. Epilógus

A tanulmány a tradicionális magyar jogot elemezve, primer, okleveles források, valamint a Hármaskönyv segítségével anyagi jogi áttekintést nyújtott a hűtlenség intézményi fejlődéséről, az Árpád-kortól egészen az 1723-as bírósági reformig. Kezdetben az uralkodó ellen irányuló súlyos deliktumok köre alkotta a hűtlenség fogalmát, ami végül kiszélesedett és közdeliktum jelleget öltött. Az Árpád-korban szinte kizárólag adományos levelek adták hírül, ha valaki hűtlen volt a királyhoz: az elkövetőt fő- és

⁶⁴ ENGEL–KRISTÓ–KUBINYI i. m. 234–235.; BÉLI (2019) i. m. 57–58.

⁶⁵ HOMOKI-NAGY Mária: Hűtlenségi perek a reformkorban. *Rubicon*, 2015/10. 77–81.

jószágvesztéssel büntették, így birtokai visszaháramlottak a királyra és annak Szent Koronájára, aki e birtokokat – a hűtlenségre is kitérve – új adományként másik, hozzá hűséges hívének adományozta. A hűtlenség deliktumát számos, egymással nem feltétlenül rokon tényállás alkotta, egyetlen közös dolog kötötte őket mégis egymáshoz, az azonos büntetés: a fő- és jószágvesztés.

Az idő előrehaladtával, a vegyesházi királyok idején megjelent a ‘korona hűtlene’ és az ‘ország hűtlene’ kifejezés is, ami a koronaeszme kialakulásához, illetve az organikus államelmélethez is köthető, hiszen aki hűtlenséget követett el, az nem csak az uralkodó ellen vétett, hanem a Szent Korona, mint a főhatalom letéteményese ellen, valamint később már az ország ellen elkövetett deliktumként is értékelték a hűtlenséget. Utóbbi azzal magyarázható, hogy amikor már az uralkodó és a rendek közösen alkották az országot, s a rendek az országot képviselve választották meg királyukat, amiből következően a hűtlenségi büntettek köre jóval túlmutatott a közvetlenül a királyt érintő cselekedeteken, akkor érthető módon a bűnös az ország egésze ellen megvalósította a hűtlenséget.

Az eljárások lefolytatását illetően a tényállások körének folyamatos bővülése, vagyis nem kizárólagosan az uralkodó ellen irányuló cselekedetek megjelenése, az ország érintettsége, valamint a királyra, mint legfőbb bíróra nehezedő ügyteher megsokszorozódása magával hozta szélesebb körű bírói fórumok bevonását a hűtlenségi perekben való ítékezésbe.⁶⁶ Először a királyi tanács, majd az országgyűlés, végül a Habsburgok idején delegált bíróságok jártak el ebben az ügykörben, ami utóbbi időszakban politikai eszközként is szolgált: az udvar és a király saját maguk állították össze az osztrák tagokból álló és osztrák jog alapján ítélező, fellebbezést nem ismerő törvényszéket, ami végső soron az ítéletek, a birtokok visszaháramlása alapján rendkívüli vagyonhoz juttatta a kincstárat. Ezzel az országgyűlésen való tárgyalás lehetősége szinte teljesen háttérbe szorult.

Összességében megállapítható, hogy a hűtlenség mint jogintézmény összetettsége három szóval jellemezhető leginkább: közbűncselekmény, háramlási ok, politikai eszköz. Közbűncselekmény, mert az elkövető a hűtlenséget a király, a Szent Korona és végül az ország terhére követi el. A közbűncselekmény elkövetéséből és annak büntetéséből (fő- és jószágvesztés) következik a háramlási ok jelleg, mivel a jószágvesztés esetében az elkövető birtokai visszaháramlanak a királyra és annak Szent Koronájára. Végül a Habsburg uralomtól kezdődően politikai eszköz is volt egyben: a delegált bíróságokon nem egy hűtlenségi per irányult az udvar ellenfeleinek félreállítására, birtokaik megszerzésére, a kincsar jövedelmeinek növelésére. A helyzet rendezése 1723-ig várattott magára, amikor a hűtlenségi ügyeket a Királyi Kúria, azon belül a Királyi tábla, mint állandó és a Hétszemélyes Tábla, mint fellebbviteli bíróság hatáskörébe utalták.

⁶⁶ Mint korábban arra a tanulmány kitért: a nádor és az országbíró is tárgyalhatott hűtlenségi pereket, de a király tudta és beleegyezése nélkül nem hozhattak ítéletet.

